

Wil Schackmann

DE BEDELAARSKOLONIE

DE OMMERSCHANS, HET EERSTE LANDELIJK GESTICHT
VOOR LUILEVENDE ARMEN

'Geschiedschrijving die verrassende inzichten biedt, ontroert en vermaakt.'

- LEEUWARDER COURANT

HOOFDSTUK ZES

Wier opname de Ommerschans tot een gasthuis zoude veranderen

15 februari 1824-23 mei 1825

Dan wordt hem door alle geëmployeerden het laatste vaarwel toegewenst!, pagina 215

De ontslagvoordracht, gedateerd 14 februari 1824, bevindt zich bij de uitgaande post, invnr 355. De feitelijke vrijlating wordt gemeld in het mutatieregister invnr 1506 met daarbij de aantekening '10 maart ontslagen op auth van den Adm: in dato 23 febr 1824', zodat laatstgenoemde datum de reactie van de administrateur op de voordracht geeft.

'Na een-jarig verblijf' worden voor ontslag voorgedragen:

- Gerard Cuvelier A22, 'gebrekkige ogen'
- Johanna Verweij (1789) A56, op verzoek administrateur
- Willem Kleijbeuker (1794) A87
- Wirigirius Kolhlerin (1785) A93
- Roelof Jansen (1786) A102
- Servaas Frees (1779) A123
- Simson Maij (1778) A128, f 89,30 tegoed
- Anthonie van Bommel (1800) A137
- Pierre Cortvrindt (1796) A149
- Francois Kumps (1793) A161
- Francois Lombaert (1769) A182
- Jean Paridon (1800) A185
- Henricus van Ghistel (1792) A243
- Arnold Abolis (1762) A256
- Pieter Jansen (1802) A257
- Marie Debeij (1778) A279, 'eene vlijtige vrouw'
- Marie Joseph Vabraads (1793) A283
- Philippus Mallezier (1778) A293
- Daniel Hofman (1776) A316
- Feike Wouda (1780) A321
- Jacques Driessens (1790) A335

Om andere reden voor ontslag voorgedragen:

- Jacob Pieters Klugtkist (1767) A401
- Hendrik Harmen Zegers (1769) A456
- Hendrikus Zomers (1787) A615
- Gothard Everd Muller (1789) A704
- Harm Hempen (1796) A734
- Wobbe Hendriks Loonstra (1773) A753
- Cornelis de Bruin (1776) A822
- Christiaan Eijzener (1790) A873
- Janus de Vlieger (1778) A957

Een brief van de permanente commissie aan de administrateur dd 2 maart 1824, invnr 355, noemt het 'montant van hun tegoed' enzv bij de vrijlating.

De citaten van Sepp komen uit de Star van februari 1825.

Aanmerkelijk grotere sterfte, pagina 216

Correspondentie over Swart:

- 9 oktober 1823: De gouverneur van Overijssel stuurt de permanente commissie een brief van de provinciale geneeskundige commissie over de geneesheer van de Ommerschans, invnr 67,
- 17 november 1823 reageert de permanente commissie daarop, invnr 354,
- 29 november 1823: De gouverneur van Overijssel stuurt het oordeel van de provinciale geneeskundige commissie over de aanstelling van Swart tot heelmester in de Ommerschans,
- 9 december 1823 schrijft Johannes van den Bosch aan de permanente commissie dat het even moet wachten tot hij in Den Haag is, invnr 67,
- 30 januari 1824 zwicht de permanente commissie in een brief aan de gouverneur, invnr 355,
- 8 februari 1824 schrijft directeur Visser aan de permanente commissie dat Swart en aanvullend examen afleggen niet ziet zitten, invnr 68,
- 21 februari 1824 stuurt directeur Visser aan de permanente commissie een brief van Swart waarin hij het verder uitlegt, invnr 68.

Op 23 februari 1824 schrijft directeur Visser aan de permanente commissie over de vele zieken en doden op de schans, en 28 februari schrijft hij daar weer over, invnr 68. In de Star van maart 1824 rapporteert dokter Schuurman uit Steenwijk over een bezoek dat hij aan het ziekenhuis op de Ommerschans heeft gebracht, pagina 227 ev.

Stukjes Maatschappij-propaganda over gezondheid:

'Met den schoonen blos der gezondheid op hunne aangezichten', uit de Star 1826, onderwijsverslag pagina 644 ev.

Star 1824 pagina 565: 'Allerwegen wordt de Geneeskundige dienst in de kolonien door geschikte mannen uitgeoefend; dit, gepaard met de gezonde ligging der kolonien en den arbeid in de vrije lucht, maakt het verblijf in de kolonien zeer gezond.'

Dat er in de eerste zes maanden bedelaarsgesticht slechts zes mensen zijn overleden, is volgens Johannes van den Bosch 'een sprekend bewijs, hoeveel voordeelijker voor de gezondheid een verblijf in het open veld, dan in meer beslotene stedelijke werkplaatsen, geacht moet worden te zijn.' uit de Star 1823, jaarverslag pagina 637.

De Star oktober 1823 verklaart de relatief hoge sterftcijfers uit 'de zwakke, soms ziekelijke gestellen dezer laatste soort van kolonisten bij derzelver aankomst'.

NB: Volgens http://www.albertluten.nl/index.php?option=com_content&view=article&id=29&Itemid=26

heeft Swart nog een voornaam: Anthon Felix Menno Simon SWART, geb. Wormer op 13 okt 1781.

Ik zie wat goed is, maar toch..., pagina 218

Gebaseerd op:

- brief van de subcommissie Dokkum aan de permanente commissie dd 14 november 1823, invnr

67,

- 23 juli 1804 aangenomen als lidmaat te Leermens, zie <http://www.lidmatengroningen.nl/> en kies de L van Leermens en zoek op Steenwijk,
- brief van directeur Visser aan de permanente commissie dd 28 februari 1824, invnr 68,
- brief van dr Schuurman, gevoegd bij een brief van directeur Visser aan de permanente commissie dd 6 maart 1824, invnr 68,
- besluit van de permanente commissie dd 31 maart 1824, invnr 960,
- straffkolonistenregisters invnr 1442 en folio 9 van invnr 1580.

Dat vreemdelaars over de grenzen gebragt zullen worden, pagina 220

Het niet meer doornummeren maar het toekennen van leeggekomen nummers aan binnenkomende bedelaars in het stamboek gemerkt A (Drents Archief, toegang 0137.01, invnr 422) begint meteen na de komst van Douwe van Steenwijk in februari 1824. Er komt dan ook een aparte nummering voor bedelaars die op een bijzonder contract zijn opgenomen, maar dat valt niet goed te volgen. Omdat de schans vol zit krijgt Veere – tot haar grote opluchting – te horen dat ze voorlopig geen mensen hoeft te zenden. Het zal ook de reden zijn dat er nog in 1824 een tweede ontslagvoordracht wordt gedaan.

Over de 'vreemdelaars' schrijft de administrateur aan de permanente commissie dd 8 mei 1824, invnr 69:

'Art. 3 van Zijner Majesteits besluit van den 24 maart 1824 no. 24, bepaalt, dat alle zich thans in de bedelaarswerkhuisen bevinden vreemdelaars, welke in dit Rijk geen domicilie van onderstand hebben verkregen, over de grenzen zullen gebragt worden.

Uit aanmerking dat de Ommerschans met de bedelaarswerkhuisen is gelijk gesteld geworden, heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken, Onderwijs en Waterstaat Zijne Majesteit in consideratie gegeven, om de in voornoemde etablissement aanwezige vreemde bedelaars insgelijks over de grenzen te doen brengen; en Hoogstdezelve heeft eene daartoe strekkende dispositie genomen, bij het tweede lid van art. 2 van Haar Besluit, in dato 18 april 1824 no. 72.'

Daarna zendt de administrateur op 1 juni 1824, brievenboek invnr 348, 'eene naamlijst van vreemde bedelaars in de Ommerschans, met verzoek die in loco te doen verifiëren en suppleren, ten einde die bedelaars ofschoon geen jaar in het etablissement geweest, uit hetzelfde over de grenzen te doen brengen'.

Voor de nieuwe kerk is gebruikt:

- de brandverzekering van 25 januari 1825, invnrs 1295 en 1296;
- de Star 1824 pagina 596-600.

Het zal het gebouwtje zijn dat helemaal rechts staat op de illustratie op pagina 72-73.

Overigens worden later romantische verhalen verteld over de decorwisselingen in het archief van de parochie, HCO, toegang 337, invnr 1.

Informatie over de terugkerende ontslagenen komt uit de stamboeken, Drents Archief, toegang 0137.01, invnrs 422-466. Extrs informatie over de gesteldheid van Willem Kleibeuker komt uit invnr 1539, invaliden begin 1851 (hij heeft N 6206),

Over de verwachte komst van koning Willem I en de noodzaak te gaan wegwerken, schrijft de gouverneu van Overijssel aan de gemeente Ommen dd 18 mei 1824, Gemeentearchief Ommen, ingrkomen post 1823-1824.

De betalingen van bestedingspenningen door de overheid worden gemeld in het brievenboek, invnr 348, maar ook voor de eerste periode bijgehouden in een apart schriftje, invnr 1127. Overigens had de administrateur al op 26 maart 1824 geschreven, invnr 348: Meldt 's Konings dispositie van 14 Maart N93, ter uitbetaling aan de Maatschappij van de f 35,000.- bestedingspenningen voor de 1000 bedelaars, en het mandaat daartoe wordt opgemaakt.

Over Douwe Petrus van Steenwijk wordt geschreven door directeur Visser aan de permanente commissie dd 9 juli 1824, invnr 70.

Wat mag toch de intentie zijn der geëerde Maatschappij?, pagina 222

Gebaseerd op:

- brief van Petrus Johannes Armand aan de permanente commissie dd 10 juni 1824, invnr 69,
- brief van Burgemeester & Wethouders van Den Haag aan de permanente commissie dd 4 maart 1825, invnr 72,
- brief van directeur Visser aan de permanente commissie dd 27 mei 1825, invnr 73.

Na zijn vertrek zijn er nog:

- brief van P.J. Armand aan de permanente commissie dd 11 juli 1825 en idem 24 augustus 1825 vanuit Gent, allebei invnr 75, waarin hij vraagt om uitbetaling van wat hij nog tegoed heeft,
- besluit van de permanente commissie dd 16 september 1825, invnr 961, tot 'uitbetaling tegoed voormalige bedelaar PS Armand',
- brief van Armand dd 5 oktober 1825, invnr 76, met verzoek 'om uitbetaling van zijn spaargeld nadat zijn vorige brieven zonder enig gevolg of het minste antwoord zijn gebleven',
- brief permanente commissie aan Armand dat hij zijn tegoed krijgt uitbetaald dd 16 oktober 1825.

NB: de zuster waar hij ruzie mee heeft is Theresia Henrica Armand, getrouwd met Guillaume Gerhard van der Hoop.

Op soo ene wijs van mijn kint geschijde te sijn, pagina 224

Gebaseerd op:

- brief van de weduwe Martens aan de permanente commissie dd 1 april 1824, invnr 69.

NB: Haar dochter is Elisabeth Martens, A 761, ovl 28-09-1824.

- besluit van de permanente commissie dd 24 maart 1829 over zaalopzieners die certificaten afgeven, invnr 967,
- brief van de permanente commissie aan de minister van binnenlandse zaken dd 28 november 1823, dat 'alles wat de opzending van bedelaars betreft...', invnr 354,
- brief van de permanente commissie aan de Administrateur van het Armenwezen dd 14 september 1824 over Van der Weurp, invnr 355.

Iets soortgelijks speelt rond A91. Zijn vader, D. Sonne te Delft, vraagt per rekest op 29 juni 1824, 'voor deszelfs zoon D. Sonne ontslag uit de Ommerschans, als zich aldaar wel gedragende, ingevolge bijgevoegd certificaat', notitie in brievenboek post in, invnr 348. Maar zoon Dirk Sonne is op 21 juni al overleden.

De moedernaam niet waardig, pagina 225

Gebaseerd op:

- brief van de permanente commissie aan de Administrateur van het Armenwezen dd 30 juli 1824, waarin ze uitlegt hoe het rekest via prins Frederik bij hen gekomen is en ze het aan de administrateur doorsturen, invnr 355,

NB: Het gaat om de weduwe Simons die schrijft over jaar kinderen Cornelis, A175, boek A folio 335, en Johanna, A171, boek A folio 335.

- brief van de administrateur van het armenwezen aan de permanente commissie dd 16 oktober 1824, met bijgevoegd schrijven van de gouverneur van Brabant, invnr 71,
- brief van de permanente commissie aan Prins Frederik dd 28 oktober 1824, invnr 355,
- brief van Prins Frederik aan de permanente commissie dd 30 oktober 1824, invnr 71.

De weduwe zal het in 1825 nog een keer proberen, maar dat wordt ook meteen afgeschoten.

Het is tog wat te zeggen, pagina 227

Gebaseerd op:

- mutatieregister invnr 1506

- brief van de permanente commissie aan Sepp dd 28 juli 1824, invnr 355,
- brief van Sepp aan de permanente commissie dd 31 juli 1824, invnr 70,
- informatie over Veere, zie inleiding.

Een meijse welk ik zoo teer bemind, pagina 228

- brief van P.C.G. van Domseler aan Prins Frederik, ongedateerd, ongeveer 20 december 1825, invnr 76,
- personeelsregisters invnrs 997 en 998,
- informatie mij verstrekt door familie-onderzoeker Hans van Domselaar, <http://www.vandomselaar.nl/familie/>

NB: De geliefde van Paulus van Domselaar heet voluit Anna Maria Christina Claassens.

Komende zij van tijd tot tijd hare moeder bezoeken, pagina 230

- Wat arbeidershuisgezinnen zijn staat beschreven in de Star van november 1823.
- De zeven strafkolonistengezinnen die 14 september 1824 als arbeidershuisgezinnen naar Veenhuizen gaan zijn Brauckman, Houtman, Prins, Wijnmalen, Heeres, Lutjenhuis en vd Werff. Zij betrekken de woningen 12 tot en met 18 van Veenhuizen 1.
- Op 15 september doet directeur Visser een concept-ontslagvoordracht uit naar de permanente commissie, invnr 70.
- op 24 september stuurt de permanente commissie de definitieve ontslagvoordracht naar de minister, invnr 1502.
- de man met 76 gulden tegoed is Cornelis Stolk.
- Wobke Hendrik Loonstra is A 753, dochter Hendrikje Loonstra A 752; het citaat over haar komt uit het archief van de gouverneur van Groningen, ingekomen post april 1823, een brief van de schout van Grootegast.
- Voor Johanna de Jaar senior en junior zie hun file, met daarin ook de verdere afloop
- De Arnhemse weduwe met twee dochters in de buurt is Hendrika de Jong A 383, de dochters heten van achteren Kroes, zie hun file.
- De 'tien bedelaars met derzelver vrouwen en kinderen' dat er toestemming is hen 'na hun bekomen ontslag, nog dezen winter in het etablissement te laten verblijven'. Zie Post 1824 11 met de lijst (eenmaal door Visser, eenmaal door PC). Het gaat om 17 mensen, waarvan 7 vrouw en kinderen zijn, zodat het lijkt te gaan om 10.

Dat ik deze lieden te zeer had geanimeerd, pagina 232

Namen deserteurs noemen?

Valsche geruchten van kwaadwilligen of minkundigen, pagina 234

Algemene maatschappelijke kritiek:

- brief van de subcommissie Amsterdam aan de permanente commissie met opschrift 'confidentieel' dd 21 augustus 1824, invnr 70,
- brief van kassier Ameshoff aan de permanente commissie dd 21 april 1823, invnr 65,
- jaarverslag over 'een aanloksel tot' in Star 1823 pagina 640,
- Johannes van den Bosch over 'de behoeftigen van een groot deel van Europa', in Star januari 1819, pagina 67,
- Johannes van den Bosch over 'sommige kwaadwilligen of minkundigen' in Vriend des Vaderlands 1827 oktober.

Het bedorven erwten-incident:

- brief van de subcommissie Amsterdam aan de permanente commissie dd 2 januari 1825, invnr 72,
- brief van de permanente commissie aan directeur Visser dd 3 januari 1825, invnr 355,
- brief van directeur Visser aan de permanente commissie dd 13 januari 1825, invnr 72,
- brief van directeur Visser aan de permanente commissie dd 19 januari 1825, 'Voorts heb ik de eer de Permanente Kommissie te informeren, dat op heden per Steenwijker beurtman op Amsterdam aan haar adres is verzonden een zak, waarin de bewuste monsters van erwten', invnr 72,
- brief van de permanente commissie aan de subcommissie Amsterdam dd 29 januari 1825, invnr 355,
- brief van de subcommissie Amsterdam aan de permanente commissie dd 24 februari 1824, invnr 72,
- brief van directeur Visser aan de permanente commissie dd 5 maart 1825, invnr 72,
- brief van de subcommissie Amsterdam aan de permanente commissie, 22 maart 1825, invnr 72.

Ongemak aan de lijfmoeder, pagina 236

Gebaseerd op:

- notitie op 23 juni 1824 in brievenboek Inkomende post invnr 348,
- brief van de permanente commissie aan directeur Visser dd 10 november 1824, invnr 355,
- brief van directeur Visser aan de permanente commissie dd 18 november 1824, invnr 71, met bijgevoegde brief van Hoff,
- brief van de Gouverneur van Groningen aan de permanente commissie dd 13 december 1824, 71,
- brief van directeur Visser aan de permanente commissie dd 24 december 1824, met daarbijgevoegd een 'Nominative opgave van alle zulke kolonisten welke door hoge ouderdom, zwakheid of ligchaamlijke gebreken ongeschikt bevonden zijn voor veld, of eenige kracht vereischt wordende arbeid', welke lijst is 'Opgemaakt te Ommerschans den 23 December 1824 door mij V Steenwijk belast met de genees- en heilkundigen dienst in bovenstaande Colonie.'

NB: De aan de poort afgekeurde 54- of 62-jarige vrouw heet Roelofje Roelfs Jaringa.

NB: De onderdirecteur die ten onrechte het woord 'onbevoegd' gebruikte, is F.C. van Midlum.

NB: Douwe Petrus maakt zijn lijst 'ter voldoening aan de missive der Permanente Kommissie dd. 14 december N779'.

Een stoet van verwarring, pagina 238

Zie voor de stukken over de bedelaar uit Maartensdijk het file van Albert Klijn.

De 'voorbereidende werkzaamheden tot het nieuwe etablissement voor bedelaars te Diever' worden genoemd in de 'Staat der kolonien der MvW op 1 januari 1825', invnr 356. Daaraan wordt toegevoegd 'waartoe eene vaart uit het Smilderinger kanaal reeds gegraven is'.

De rest is gebasserd op:

- brief van de permanente commissie dd 5 januari 1825 aan prins Frederik, invnr 356.
- aan de permanente commissie gezonden kopietje van de brief dd 11 januari 1825 van prins Frederik aan de administrateur, invnr 72.

Uit die laatste brief blijkt ook dat de administrateur op 5 nov 1824 autorisatie had gevraagd aan de koning om 30.000 gulden te mogen betalen, waarop de koning 11 januari 1825 had beslist. De administrateur geeft de permanente commissie daarvan op 26 januari 1825 bericht, met de geciteerde uitspraak over het opmaken der mandaten.

Op 21 januari 1825 reageert de permanente commissie op de brief van prins Frederik, invnr 356, en 26 januari 1825 doet de permanente commissie op suggestie van prins Frederik nof een officieel verzoek aan Koning Willem I om in de kwestie met het gouvernement te willen bemiddelen, invnr 356.

Over de verdere betalingsdiscipline van de administrateur: de hele voldoening van rekeningen voor

bestedingspenningen tot en met 1827 valt na te lopen in het schriftje 'Rekening courant van het Gouvernement met de Maatschappij van Weldadigheid ter zake van bestedingspenningen uit de aangegane kontrakten, invnr 1127.

Zoo voor hem als zijne bedroefde huisvrouw en onnozele kinderen, pagina 240

Zie voor informatie over de blinde deserteur het file van Jan van den Bosch.

Zie voor de volledige tekst van zijn brief het file van Hendrik Strijman.

Over de begonnen maar niet afgemaakte reis van 18 januari schrijft directeur Wouter Visser op 25 maart 1825, enkele malen adjunctdirecteur Harloff citerend, aan de Permanente Commissie, invnr 72.

Er komen bij het uitwisselingsprogramma op 20 maart 1825 vanuit Hoorn 42 bedelaars, terwijl er 9 de omgekeerde reis maken.

Het 2e of bedelaarsinstituut te Veenhuizen, pagina 242

Zie voor de arriverende bouwboeren het op invnr 1579 gebaseerde overzichtje.

Volgens de stamboeken van hoevenaars is er pas in 1855 sprake van een bewoner op hoeve N 21 en pas op 26 maart 1858 van een bouwboer op hoeve N 20.

Voor de citaten over het gebrek aan genoegzame sterke handen e.d. is gebruik gemaakt van het jaarverslag 1826, afgedrukt in De Vriend des Vaderlands oktober 1827, pagina 749 ev.

Over enkele van de nieuw bijgebouwde zaken schrijft directeur Wouter Visser op 14 januari 1825 aan de permanente commissie, invnr 72, terwijl de rest is gebaseerd op de akte van de brandwaarborgmaatschappij dd 25 januari, invnrs 1295-1296. Ook over nieuwbouw/verbouw gaat het in een brief dd 16 december 1824 van de Permante Commissie aan de 'Directie van de BrandwaarborgMij', invnr 355. Op 19 januari 1825 schrijft Visser over de hekken en 'fijnste bedriegerijen', invnr 72.

Citaat 'bestendig doel onzer streving' komt uit jaarverslag april 1824-april 1825, afgedrukt in de Star september 1825, pagina 597 ev.

Besluit dat de schans zelfvoorzinend is, invnr 988.

De verplichte naald en garen staan in een brief van directeur Visser dd 19 februari 1825, invnr 72.

De indeling van bedelaars in klassen is van 6 april 1825, in het 'besluit van de Permanente Kommissie van Weldadigheid houdende wijziging in de verdiensten van de onderscheidene klassen van kolonisten van het bedelaars etablissement van den 6 april 1825', invnr 988.

De overbrenging naar het tweede gesticht te Veenhuizen wordt beschreven in een brief van directeur Wouter Visser dd 9 juni 1825, invnr 74. Hij noemt niet de datum van het transport, maar die twee data zijn te vinden in het stamboek gemerkt A. Zo te zien gaan 23 mei de mannen, eventueel met gezin, en 24 mei de vrouwen. Het citaat over de 'meest valide en meest geschikte mensen' komt uit de Star 1826 p. 561.